

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ІНДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ (III – II тис. до н.е.) ЯК ПРИКЛАД КОМУНІКАТИВНОСТІ КУЛЬТУР

Анотація. В публікації узагальнено актуальні знання щодо архітектури Індської цивілізації, уточнені та введені в науковий обіг українського архітектурознавства приклади, наведені аналогії, епігони та паралелізми щодо форм індської архітектури. Наслідками міжкультурних зв'язків в архітектурі є ряд архітектурних форм, які дозволяють відзначити приналежність індських міст до сучасного їм світового контексту, мають аналогії в містах Стародавнього Міжріччя (шумеро-акадського та Старовавілонського періодів): характерна регулярна квартальна блокована забудова з уніфікованими параметрами заощених вулиць, вісьові магістралі проспектів, внутрішнє місто-цитадель, дворова стінова цегляна архітектура на платформах (з плоскими перекриттями-терасами), водовідвідна інженерія (вуличні канали-колектори, водовідведення з плоских дахів сезонних паводків через «сходи», “душові” та «вбиральні» в житлах, суспільні басейни). Розвинена в середньовічній Індії система басейнів дає певну аналогію архітектурної відповіді подібним природно-кліматичним запитам. Прадавні регулярні індські міста могли б бути предтечами теоретичних містобудівних приписів середньовічних індійських трактатів (записаних в 4 ст. до н. е. – 12 ст.), попри відсутність реальної історичної комунікації між культурою Інду 3-2 тис. до н. е. та носіями індійської середньовічної архітектурної культури.

Ключові слова: архітектура Індської цивілізації, регулярне міське планування, житлова та суспільна архітектура.

Вступ. Невпинні історико-археологічні розвідки є підставою для оновлення наукової картини становлення архітектури, відтак **актуальним** є уточнення питань стилеформування в архітектурі. До теми архітектури Індської цивілізації протягом останніх десятиріч вітчизняні дослідники власне не звертались (за виключенням відповідного розділу в підручнику проф. В.І. Тимофієнко). При цьому архітектура даного регіону являє виключний інтерес для дослідження генези архітектурних форм та їх розвитку в досить віддалених регіонах (наприклад, в хронологічно одночасній культурі близькосхідного Міжріччя) та у віддаленому часі (пізньосередньовічних містах Індії). Нові данні натурного вивчення та матеріали

іноземних фахових публікацій дозволяють спробувати узагальнити та по новому систематизувати картину становлення індської архітектури. Відтак, **наукова новизна** цієї публікації полягає в оновленні систематизації знань щодо архітектури Інду 3 – 2 тис. до н. е., спробі авторських інтерпретацій феномену цієї архітектури, визначенні її ролі в контексті світової архітектури. **Методика** даного дослідження базується на засадах феноменологічного та іконологічного наукових методів.

Основна частина. Найвіддаленішими репліками культури і архітектури Стародавнього Міжріччя (шумеро-акадського та Староавілонського періодів) можна вважати міста торговельних представництв в долині річки Інд (на території Індії і Пакистану). Урбаністична цивілізація була відкрита археологами в 20-60-х рр. ХХ ст. і могла б вважатися такою, що не залишила спадку в регіональному та світовому еволюційному архітектурному ланцюгу – прикрий і сумний досвід! Втім, при відсутності реальної історичної комунікації між культурою Інду 3-2 тис.д.н.е. та носіями індійської середньовічної архітектурної культури, прадавні регулярні індські міста виглядають предтечами теоретичних містобудівних приписів середньовічних індійських трактатів (записаних в 4 ст. до н. е. – 12 ст.). Також ряд архітектурних форм дозволяє відзначити приналежність індських міст до сучасного їм світового контексту: характерна регулярна квартальна блокована забудова з уніфікованими параметрами вулиць, вісьові магістралі проспектів, виділене внутрішнє місто-цитадель, дворова терасна стінова архітектура на кількометрових платформах, цегляне будівництво, вдумлива водовідвідна інженерія – все це має прямі аналогії в сучасних індських містах регіону Дворіччя. Вірогідно, індська культура наслідувала Маргарській. Міста індської цивілізації розташовувались вздовж русел річок (частина з яких нині пересохли), мали корабельні канали, доки, численні та інколи грандіозні склади, що пов'язує, на наш погляд, розвиток і згасання міст цієї культури з торговельно-експортним бумом: два врожаї на рік дозволяли акумулювати в містах, переробляти та експортувати багатства регіону (торгові предствництва ймовірно індської культури знайдено в містах Шумеру, зокрема в Урі). Вірогідно згодом, внаслідок посух та сельових затоплень, регіон Інду втратив сталу економічну модель і міста були покинуті (лише найпівнічніша Харапа мала сліди військового руйнування). Після приходу в Індію нового етносу індоарійців (в досить віддалений регіон від центрів цивілізації ріки Інд – на річку Ганг), культурна сполука і естафета між індською цивілізацією і індоарійцями важко прослідковується.

Невідомо, чи мала індська цивілізація централізовану державу чи самоврядні міста, найбільшим з поміж яких був Мохенджо Даро. Індські міста на десятки тисяч жителів при регульованому геометризованому містобудуванні

не мали надрозвинутих фортифікації та сакрального будівництва (за виключенням центру вогнепоклонників у цитаделі Калібанган, та, можливо ритуальних, суспільних басейнів цитаделі Мохенджо Даро). Стіни міських та квартальних огорож, ворота між районами були радше розподільчими, ніж прихищаючими, хоча обов'язковою складовою індських міст були аристократичні «цитаделі». Міста ділились магістралями (до 10 м завширшки), вужчими рядовими вулицями та провулками на регулярні прямокутні житлові квартали, ремісничу зону з величезними зерносховищами на високих платформах в оточені виробничих бараків та аристократичну цитадель з палацом. Житлові квартали складали кількадесятиповерхові цегляні платформи на 20-30 зблокованих будинків з невеличкими дворами та невеликими приміщеннями в кілька поверхів. Ремесла мали вірогідно державно-рабський характер: при складах містились бараки, відмінні від жител міських кварталів. Будівельним матеріалом була цегла, конструктивна система – стінова, перекриття плоскі (використовувались як корисні побутові площі – тераси), ймовірно, балкові дерев'яні. Ордер та стилістичні, оздоблювальні архітектурні деталі є невідомими (відсутніми). Аристократичні будинки цитаделі та зерносховища піднімали на ще вищі платформи, що дозволяє вважати головним ворогом індської цивілізації зливи і сільові потоки. Вулиці мали заощення й канали-колектори: траншеї водоскидів йшли чи не від кожного будинку по вулицях за місто до стічних полів, контрольовані круглими скважинами виміру рівня води. З плоских перекриттів терасних дахів в сезон дощів потрібно було швидко відвести воду, при цьому не втрачаючи її, а акумулюючи в резервуари для періоду посухи, чим і викликана така розвинена ірригаційно-каналізаційна система індських міст. Думаємо, елементами такого водовідведення з плоских дахів сезонних паводків були і констатовані археологами тераси, сходи, “душові” та комфортні вбиральні в житлах міщан та популярність суспільних та будинкових “басейнів”. Розвинена згодом в середньовічній Індії система басейнів зі сходами дає певну аналогію архітектурної відповіді подібним природно-кліматичним запитам.

Висновки. В заключення ще раз підкреслимо, що досвід індської архітектури є надзвичайно цінним, як приклад становлення певних принципів і форм архітектури – конструктивних вмінь, планувальних звичок, естетичних пріоритетів. Наслідками міжкультурних зв'язків в архітектурі є приклади регулярного містобудування, розвиненої інженерної архітектури давнього Інду.

Бібліографія/ References

1. *Всеобщая история архитектуры*: В 12 т. – Т.1. Архитектура древнего мира М., 1970. – 512 с.
2. *Тимофієнко В.І.* Історія архітектури стародавнього світу. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с., іл.
3. *Горбик Олена.* Всесвітня історія архітектури в тезах і зображеннях (пам'ятниковознавчий довідник). Частина 1. Архітектура первісної доби та традиційна архітектура. Архітектура давнього світу. Архітектура античності та раннього християнства: наукове видання. Видання друге, доповнене. – К.: Фенікс, 2018. – 163 с., іл.
4. Антонова Е. В., Вигасин А. А., Васильев К. В. и др. История древнего Востока: От ранних государственных образований до древних империй. – М.: Восточная литература РАН, 2004.
5. Allchin, Raymond (ed.) (1995). *The Archaeology of Early Historic South Asia: The Emergence of Cities and States*. New York: Cambridge University Press.
6. Coningham, Robin; Young, Ruth (2015), *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE – 200 CE*, Cambridge University Press
7. Dani, Ahmad Hassan (1984). *Short History of Pakistan (Book 1)*. University of Karachi.

Abstract. The publication summarizes the current knowledge of the last decades about the architecture of the Indian civilization (3–2 thousand BC), clarified and introduced into the scientific use of Ukrainian architecture studies examples, provides analogues, epigones and parallels to forms of Indian architecture. There are consequences of intercultural communication in architecture a number of architectural forms, that allow you to mark your affiliation Indian cities to their contemporary world context, have analogies in the cities of the Ancient Inter-river (Sumerian-Akkadian and Starovavilon periods): characteristic regular quarterly blocked building with unified parameters of cobbled streets, axial highways of the avenues, the inner city-citadel, backyard brick architecture on platforms (with flat overlapping terraces), drainage engineering (street collectors, drainage from flat roofs of seasonal floods through "stairs", "showers" and "toilets" in housing, public pools). Developed in medieval India, the basin system provides an analogous architectural response to similar natural and climatic inquiries. Ancestral regular Indian cities could be orerunners theoretical urban planning regulations medieval Indian treatises (recorded in the 4th century BC - 12th century), despite the lack of real historical communication between the Indus culture 3-2 thousand BC and bearers of Indian medieval architectural culture.

Keywords: architecture of Indus Valley Civilisation, regular urban planning, residential and public architecture.